

INTERNATIONAL JOURNAL ALISHER NAVOIY

SPECIAL
ISSUE 2026

80 YOSHINGIZ MUBORAK BO‘LSIN!

AZIZ MUSHTARIY!

Jurnalimizning ushbu soni muborak 80 yoshini qarshilayotgan professor Ibodulla Kamolovich Mirzayevning ilmiy merosi, navoiyshunoslik, lingvopoetika va tarjimashunoslik sohalarining rivojlanishiga bag‘ishlangan teran tadqiqotlarni o‘z ichiga oladi. Maqolalarning asosiy mazmunini Amir Xusrav Dehlaviy va Alisher Navoiy “Xamsa”larining birinchi dostonlaridagi so‘fiylar axloqiy qiyofasining qiyosiy talqinidan tortib, Rossiya navoiyshunosligida Alisher Navoiy hayoti va ijodining tadqiqigacha, “Favoyid-ul kibar” devonida keksalik simfoniyasidan Erkin Vohidovning Navoiy poetikasiga interpretatsion yondashuvigacha keng ko‘lamli mavzular tashkil etadi. Shuningdek, Hazrat Navoiy zikr qilgan termizlik avliyolar, G‘arb va Sharq: Ibodulla Mirzayevning Y.E.Bertels ilmiy merosi tarjimalari masalasi, so‘z va ma’no xizmatidagi olim, professor I.K.Mirzayev ilmiy maktabi: milliy poydevor va jahon filologik tafakkuri integratsiyasi, o‘zbek lingvopoetikasining ilmiy-nazariy asoschisi: ilmiy meros va tadqiq tamoyillari kabi ustoz hayoti va ilmiy faoliyatiga oid tadqiqotlar navoiyshunoslik sohasida yangi ufqlarni ochib beradi. Tahrir hay’ati sifatida navoiyshunoslik merosiga nur sochuvchi ushbu boy ilmiy xazinani sizlarga taqdim etayotganimizdan mamnunmiz.

ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALI

MAXSUS SON

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ АЛИШЕР НАВОИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР

INTERNATIONAL JOURNAL ALISHER NAVOIY
SPECIAL ISSUE

TOSHKENT - 2026

ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALI

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ АЛИШЕР НАВОИЙ | INTERNATIONAL JOURNAL ALISHER NAVOIY

№SI (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-1419-2026-SI>

BOSH MUHARRIR: | ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР: | CHIEF EDITOR:

MIRZAYEV IBODULLA
f.f.d., professor (O'zbekiston)
МИРЗАЕВ ИБОДУЛЛА
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
MIRZAYEV IBODULLA
DSc, professor (Uzbekistan)

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI: | ЗАМЕСТИТЕЛЬ
ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА: | DEPUTY CHIEF EDITOR:

JABBOROV NURBOY
f.f.d., professor (O'zbekiston)
ЖАББОРОВ НУРБОЙ
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
JABBOROV NURBOY
DSc, professor (Uzbekistan)

TAHRIRIY HAY'ATI:

Muhiddinov Muslihiddin
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilorom Salohiy
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Sodiqov Qosimjon
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Binnatova Almaz Ulvi
f.f.d., professor (Ozarbayjon)
To'xliyev Boqijon
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Shodmonov Nafas
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Asadov Maqsud
f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Yo'ldoshev Qozoqboy
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Jo'raqulov Uzoq
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Funda Toprak
f.f.d., professor (Turkiya)
Nabiulina Guzal
f.f.d., professor (Tatariston)
Yusupova Dilnavoz
DSc, professor (O'zbekiston)
Sirojiddin Xo'jaqulov
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Rahim Ibrohim
f.f.d., professor (Afg'oniston)
Turobov Abdurahim
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhitdinova Badia
DSc, professor (O'zbekiston)
Muhammadiyev Ahadjon
DSc, dotsent (O'zbekiston)
Suvonova Jumagul
f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Mirzayev Rahmatilla
y.f.n., dotsent, huquqshunos (O'zbekiston)
Abdullayeva Albina
f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Sultanov Tulkin
PhD, dotsent (O'zbekiston)
Ubaydullayev Normuhammad
PhD, dotsent (O'zbekiston)
Ruzmanova Roxila
dots., mas'ul kotib (O'zbekiston)
Narziyeva Ma'mura
PhD, kotib (O'zbekiston)

ILMIY MASLAHAT KENGASHI

Xalmuradov Rustam
t.f.d., professor (O'zbekiston)
Sirojiddin Shuhrat
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Eshqobil Shukur
O'zbekiston Respublikasida
xizmat ko'rsatgan madaniyat
xodimi, shoir (O'zbekiston)
Rixsiyeva Gulchehra
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Benedek Peri
f.f.d., professor (Vengriya)
Olimov Karomatillo
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dadaboyev Hamidulla
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Shomusarov Shorustam
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dyu Rye Andre
f.f.d., professor (Fransiya)
Hamroyev Juma
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Aftondil Erkinov
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Hasanov Shavkat
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Umurova Go'zal
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Xalliyeva Gulnoz
f.f.d., professor (O'zbekiston)
Alim Labib
f.f.d., professor (Afg'oniston)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Мухиддинов Муслихиддин
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилором Салохий
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Содиқов Қосимжон
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Биннатова Алмаз Улви
д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Тухлиев Бокижон
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Шодмонов Нафас
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Асадов Максуд
д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Юлдашев Казакбай
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Журакулов Узок
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Фунда Топрак
д.ф.н., профессор (Турция)
Набиуллина Гузаль
д.ф.н., профессор (Татаристан)
Юсупова Дилнавоз
DSc, профессор (Узбекистан)
Сирожиiddин Хужакулов
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Рахим Иброхим
д.ф.н., профессор (Афганистан)
Туробов Абдурахим
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухитдинова Бадиа
DSc, профессор (Узбекистан)
Мухаммадиев Ахаджон
DSc, доцент (Узбекистан)
Сувонова Жумагул
к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Мирзаев Рахматилла
к.ю.н., доцент (Узбекистан)
Абдуллаева Альбина
к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Султанов Тулкин
PhD, доцент (Узбекистан)
Убайдуллаев Нормухаммад
PhD, доцент (Узбекистан)
Рузманова Рохила
доц., отв. секретарь (Узбекистан)
Нарзиева Мамура
PhD, секретарь (Узбекистан)

НАУЧНО-КОНСУЛЬТАТИВНЫЙ СОВЕТ:

Халмурадов Рустам
д.т.н., профессор (Узбекистан)
Сирожиiddин Шухрат
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Эшқобил Шукур
Заслуженный работник культуры
Республики Узбекистан, поэт (Узбекистан)
Рихсиева Гулчехра
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бенедек Пери
д.ф.н., профессор (Венгрия)
Олимов Кароматилло
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дадабаев Хамидулла
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Шомусаров Шорустам
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дю Рье Андре
д.ф.н., профессор (Франция)
Хамроев Джума
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Афтондил Эркинов
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Хасанов Шавкат
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Умурова Гузал
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Халлиева Гулноз
д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Алим Лабиб
д.ф.н., профессор (Афганистан)

EDITORIAL BOARD:

Mukhiddinov Muslikhiddin

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dilorom Salokhiy

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Sodikov Kosimjon

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Binnatova Almaz Ulvi

Doc. of philol. scien., prof. (Azerbaijan)

Tukhliev Bokijon

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Shodmonov Nafas

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Asadov Makhsud

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Yuldoshev Kozokboy

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Jurakulov Uzok

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Funda Toprak

DSc, prof. (Türkiye)

Nabiulina Guzal

DSc., prof. (Tatarstan)

Yusupova Dilnavoz

DSc, prof. (Uzbekistan)

Sirojiddin Khujakulov

DSc, prof. (Uzbekistan)

Rakhim Ibrokhim

DSc, prof. (Afghanistan)

Turobov Abdurakhim

DSc, prof. (Uzbekistan)

Mukhitdinova Badia

DSc, prof. (Uzbekistan)

Mukhammadiyev Akhadjon

DSc, assoc. prof. (Uzbekistan)

Suvonova Jumagul

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Mirzayev Rahmatilla

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Abdullayeva Albina

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Sultanov Tulkin

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Ubaydullayev Normuhammad

PhD, assoc. prof. (Uzbekistan)

Ruzmanova Rokhila

Assoc. prof., Exec. Sec. (Uzbekistan)

Narziyeva Ma'mura

PhD, Secretary (Uzbekistan)

SCIENTIFIC ADVISORY BOARD:

Khalmuradov Rustam

Doc. of technic. scien., prof. (Uzbekistan)

Sirojiddinov Shukhrat

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Eshqobil Shukur

Honored Worker of Culture of the Republic of Uzbekistan, poet (Uzbekistan)

Rikhsieva Gulchekhra

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Benedek Peri

Doc. of philol. scien., prof. (Hungary)

Olimov Karomatullo

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dadaboev Khamidulla

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Shomusarov Shorustam

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dyu Rye Andre

Doc. of philol. scien., prof. (France)

Khamroev Juma

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Aftondil Erkinov

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Khasanov Shavkat

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Umurova Guzal

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Khallieva Gulnoz

Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Alim Labib

Doc. of philol. scien., prof. (Afghanistan)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадқиқот город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

NAVOIY NASRI VA NAZMI NAFOSATI

1.	Muslihiddin Muhiddinov AMIR XUSRAV DEHLAVIY VA ALISHER NAVOIY “XAMSA”LARINING BIRINCHI DOSTONLARIDA SO‘FIYLAR AXLOQIY QIYOFASINING QIYOSIY TALQINI.....	9
2.	Abdurrahman GÜZEL KAYGUSUZ ABDAL’IN BİLİNMEYEN ÇAĞATAYCA BİR GAZELİ.....	20
3.	Dilorom SALOHİY ALISHER NAVOIY IJODINING BADIY MOHIYATI HAQIDA MUMTOZ TADQIQOT.....	29
4.	Usmon QOBILOV ALISHER NAVOIY “XAMSA”SINING XX ASR BOSHLARIDAGI ILMIY TALQINIGA DOIR.....	35
5.	Sirojiddin XO‘JAQULOV O‘ZBEK ADABIYOTIDA BAZMU RAZM YOKI HAYOT VA SHODLIK MANZUMASI BORASIDA MUHIM TADQIQOT.....	47
6.	Dilnavoz YUSUPOVA ALISHER NAVOIYNING HIKMAT ILMIDAGI USMONLI IZDOSHI.....	54
7.	Mubarak ATANIYAZOVA “FAVOYID UL-KIBAR” DEVONIDA KEKSALIK SIMFONIYASI.....	65
8.	Badea MUHIDDINOVA ROSSIYA NAVOIYSHUNOSLIGIDA ALISHER NAVOIY HAYOTI VA IJODINING TADQIQI.....	79
9.	Atilla Nazim o‘g‘li SULAYMANLI ERKIN VOHIDOVNING NAVOIY POETIKASIGA INTERPRETATSION YONDASHUVI (“G‘azal sehri” turkumida besh g‘azalning poetik-falsafiy talqini).....	85
10.	Diyora ABDUJALILOVA ALISHER NAVOIYNING “HAYRAT UL-ABROR” VA YAHYOBAY TOSHLIJALINING “GULSHAN UL-ANVOR” DOSTONLARIDA POETIK ARHITEKTONIKA.....	91
11.	Dilrabo NAZAROVA TEMURIYLAR DAVRIDA XAMSANAVISLIK.....	98

NAVOIY VA TILSHUNOSLIK MASALALARI

12.	Kemal Yavuz ATAMAN ALİ ŞİR NEVÂÎ’NİN TÜRK DİLİ VE HALKIN DİLİ TERCİHİNİN KURANÎ TEMELLERİ.....	103
13.	Zokir BAYNAZAROV ETNONIMLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI VA ULARNING TARIXIY LISONIY MANZARADAGI O‘RNI (<i>Alisher Navoiy asarlari misolida</i>).....	112

NAVOIYSHUNOSLIKKA BAXSHIDA UMR

14.	Aftondil ERKINOV G‘ARB VA SHARQ: IBODULLA MIRZAYEVNING Y.E.BERTELS ILMIY MEROSI TARJIMALARI MASALASI.....	119
15.	Olimjon DAVLATOV HAZRAT NAVOIY ZIKR QILGAN TERMIZLIK AVLIYOLAR.....	126

16. Abdurayim TUROBOV	
SO‘Z VA MA’NO XIZMATIDAGI OLIM (<i>professor Ibodulla Kamolovich Mirzayev</i> <i>tavalludining 80 yilligiga</i>).....	131
17. Axadjon MUHAMMADIYEV	
PROFESSOR I.K. MIRZAYEV ILMIY MAKTABI: MILLIY POYDEVOR VA JAHON FILOLOGIK TAFAKKURI INTEGRATSIYASI.....	137
18. Roxila RUZMANOVA	
FILOLOGIK TA’LIM FIDOYISI.....	141
19. Ma’mura NARZIYEVA	
O‘ZBEK LINGVOPOETIKASINING ILMIY-NAZARIY ASOSCHISI: ILMIY MEROS VA TADQIQ TAMOYILLARI.....	146

ISSN: 2181-1419

www.tadqiqot.uz

ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALI

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ АЛИШЕР НАВОИЙ

INTERNATIONAL JOURNAL ALISHER NAVOIY

Dilrabo NAZAROVA

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharof Rashidov nomidagi

Samarqand davlat universiteti

Markaziy Osiyo xalqlari tillari va madaniyati instituti,

O'zbekiston

TEMURIYLAR DAVRIDA XAMSANAVISLIK

For citation: Dilrabo Nazarova. KHAMSA-WRITING IN THE TIMURID ERA. *Alisher Navoi*. 2026, vol. 6, issue 2, pp.

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.23325123>

Annotatsiya

Mazkur maqolada Temuriylar davri adabiy muhitida keng quloch yoygan xamsanavislik an'anasi, Sharq mumtoz adabiyotining yirik namoyandasi Nizomiy Ganjaviy dostonlariga javob tariqasida yaratilgan asarlar va ularning o'ziga xos badiiy-estetik xususiyatlari chuqur tadqiq etiladi. Shuningdek, XV–XVI asrlarda ijod qilgan Jamoliy, Ashraf Marog'iy, Abdulloh Hotifiy kabi shoirlarning "Xamsa" dostonlariga yozgan naziralari, ularning mazmun-mohiyati hamda an'anaviy obrazlardan chekinish tamoyillari atroflicha ochib beriladi. Tadqiqot jarayonida Hirot adabiy muhitining o'rni, zullisonaynlik muhiti va temuriylar davri xamsanavisligining taraqqiyot bosqichlari ilmiy manbalar va tazkiralarga tayangan holda tahlil qilinib, davr adabiy jarayonining muhim qirralari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Temuriylar davri, xamsanavislik, Nizomiy Ganjaviy, nazira, doston, Hirot adabiy muhiti, badiiy an'ana, Jamoliy, Ashraf Marog'iy, Abdulloh Hotifiy, zullisonaynlik, adabiy ta'sir.

ХАМСАПИСАНИЕ В ЭПОХУ ТИМУРИДОВ

Дильрабо НАЗАРОВА

доктор философии по филологическим наукам (PhD)

Самаркандский государственный университет

имени Шарофа Рашидова

Институт языков и культуры народов

Центральной Азии, Узбекистан

Аннотация

В данной статье глубоко исследуется традиция хамсаписания, получившая широкое распространение в литературной среде эпохи Тимуридов, произведения, созданные в качестве откликов на поэмы выдающегося представителя восточной классической литературы Низами Гянджеви, а также их специфические художественно-эстетические особенности. Кроме того, всесторонне раскрываются назиры (подражания) к поэмам «Хамсы», написанные такими

поэтами XV–XVI веков, как Джамоли, Ашраф Мараги и Абдулла Хатифи, их суть и принципы отхода от традиционных образов. В процессе исследования на основе научных источников и тазкирей анализируются роль Гератской литературной среды, среда двуязычия (зуллисонайн) и этапы развития хамсаписания в эпоху Тимуридов, а также освещаются важные грани литературного процесса того периода.

Ключевые слова: Эпоха Тимуридов, хамсаписание, Низами Гянджеви, назира, поэма, Гератская литературная среда, литературная традиция, Джамоли, Ашраф Мараги, Абдулла Хатифи, двуязычие (зуллисонайн), литературное влияние.

KHAMSA-WRITING IN THE TIMURID ERA

Dilrabo NAZAROVA

Doctor of Philosophy (PhD) in Philology
Samarkand State University named after Sharof Rashidov
Institute of Languages and Culture of
Central Asian Peoples, Uzbekistan

Abstract

This article deeply explores the tradition of Khamsa-writing that flourished in the literary environment of the Timurid era, the works created in response to the poems of Nizami Ganjavi, a prominent representative of classical Oriental literature, and their unique artistic and aesthetic features. Furthermore, it comprehensively reveals the poetic responses (naziras) to the poems of the Khamsa written by poets of the 15th–16th centuries such as Jamali, Ashraf Maraghi, and Abdullah Hatifi, along with their core essence and the principles of deviating from traditional imagery. Through the analysis of scholarly sources and tazkiras (biographical anthologies), the study examines the role of the Herat literary milieu, the bilingual (zullisonayn) environment, and the stages of development of Khamsa-writing during the Timurid period, highlighting important facets of the literary process of that era.

Keywords: Timurid era, Khamsa-writing, Nizami Ganjavi, nazira (poetic response), epic poem, Herat literary milieu, literary tradition, Jamali, Ashraf Maraghi, Abdullah Hatifi, bilingualism (zullisonayn), literary influence.

Nizomiy Ganjaviy dostonlariga javob yozish an'anasi Amir Xusrav Dehlaviyning "Xamsa"si yaratilgandan keyin an'ana hukmiga kirdi. Natijada, ko'plab shoirlar "xamsatayn"ga javob yozish orqali o'zlarining shoirlilik salohiyatini ko'rsatish mezoniga aylantirdilar. Bu an'ana bugungi davrgacha davom etib kelayotgan bo'lsa-da, temuriylar saltanati zamonida o'zining avj cho'qqisiga chiqqandi. Ozarbayjon olimi G'azanfar Aliyev jahon kutubxonalarida saqlanayotgan qo'lyozma va manbalarini o'rganish asnosida Nizomiy Ganjaviy dostonlariga javobiya tariqasida yaratilgan 300 ga yaqin ijodkorni aniqlab, ular haqida "Sharq xalqlari adabiyotida Nizomiyning mavzu va syujeti" nomli monografiyasida qisqacha ma'lumot berdi [Алиев Г., 1982].

Mazkur monografiyani ko'rib chiqqanimizda shu narsa aniqlandiki, xamsanavislik tarixida XV asr Hirot adabiy muhiti muhim o'rin egallaydi. Jomiy va Navoiy boshchilik qilgan ushbu muhitda 20 ga yaqin ijodkor xamsanavislikdan ilhomlanib javob tarzida dostonlar yaratganlar. Ular "xamsatayn"ga to'liq javob yozmagan bo'lsa-da, lekin ma'lum bir dostoniga javob yozish bilan an'anaga ergashganlar. Ushbu adabiy muhitda Nizomiy mavzulariga murojaat qilgan ijodkorlar haqida Alisher Navoiyning "Majolis un-nafois", Davlatshoh Samarqandiyning "Tazkirat ush-shuaro", Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma", Muhammad Haydar Do'g'lotning "Tarixi Rashidiy", Humomiddin Xondamirning "Makorim ul-axloq" va "Habib us-siyar" asarlarida ma'lumotlar uchraydi.

"Navoiyshunoslik" darsligi mualliflari Sh.Sirojiddinov, D.Yusupova, O.Davlatovlar mazkur davrda yashab ijod qilgan shoirlarni xamsanavislikka qo'shgan hissasiga qarab, shartli ravishda uch guruhga ajratganlar:

- 1) To'liq "Xamsa" mualliflari;
- 2) "Xamsa"ning ba'zi dostonlariga javob yozgan ijodkorlar;
- 3) Bitta dostoniga javob yozgan ijodkorlar; [Сирождидинов ва б., Навоийшунослик. 2018: 54-101.]

G'azafar Alievning ma'lumotiga ko'ra, bu davrda to'liq "Xamsa" yarata olgan ilk ijodkor – Jamoliy taxallusli shoir bo'lib, Amir Temur va Shohrux Mirzo saltanati zamonida yashagan. Uning hayoti va faoliyati haqida boshqa ma'lumot saqlab qolmagan. Jamoliyning "Xamsa"si **"Tuhfat ul-abror"** ("Yaxshi kishilarning tuhfası", "Maxzan ul-asror"ga javob), **"Mehr-u Nigor"** ("Xusrav va Shirin" dostoniga javob), **"Mahzun va Mahbub"** ("Layli va Majnun" dostoniga nazira), **"Haft avrang"** ("Yetti taxt", "Haft paykar"ga tatabbu)lardan iborat. Beshinchi dostonning nomi aniq ko'rsatilmagan bo'lsa ham, ammo an'anaga muvofiq voqealar mazmuni va qo'llanilgan vazn Nizomiy "Iskandarnoma"sinı eslatgani uchun uni Nizomiy beshligidagi so'nggi dostoniga javob tarzida yozilgan deb hisoblash mumkin.

Mazkur dostonlarnı qo'lga kiritish imkoniga ega bo'lmadik. Faqat dostonlarning nomlanishidan mazkur beshlik Jomiy va Navoiyga ham ma'lum bo'lgan, degan farazni ilgari suradi. Jumladan, Jamoliyning birinchi dostonı "Tuhfat ul-abror" deb nomlanishi Jomiy ("Tuhfat ul-Ahror") va Navoiy ("Hayrat ul-abror")ning ilk dostonlarini eslatadi. Shuningdek, "Haft paykar" javobida yozilgan dostonning nomi Jomiy asos solgan yangi turkum – "Haft avrang" bilan bir xil nomlanishi ushbu farazimizni haqiqatga yaqinlashtiradi.

"Xamsa" dostonlariga to'liq javob yozgan yana bir ijodkor – Ashraf Marog'iy Shohrux Mirzo zamonida yashaganligi va 1450-yilda vafot etganligi ma'lum. Uning beshligi 1428-1444-yillar oralig'ida yaratilgan **"Minhoj ul-abror"** ("Yaxshi kishilarning yo'li", 1428), **"Riyozi ul-oshiqin"** ("Sevishganlar bog'i", 1432), **"Ishqnama"** ("Layli va Majnun"ga tatabbu', 1438), **"Haft avrang"** ("Yetti taxt", "Haft paykar"ga tatabbu', 1440), **"Zafarnoma"** (1444) kabi dostonlardan iborat. Bizning fikrimizcha, Ashraf Marog'iy dostonlarining yozilish tarixida ayrim noaniqliklar bor. "Majolis un-nafois"da keltirilishicha, Navoiy Mavlono Ashrafni ko'rgan hamda u kishi bilan suhbatlashgan. Kiyinishi va ko'rinishigacha aniq tafsilotlar bilan tasvirlagani, shuningdek, umrining asosiy qismini "Xamsa" yozishga sarflaganini ta'kidlab yozadi. Mashhur rus sharqshunosi E.Bertels "Ashraf dostonlaridan faqat "Haft avrang" masnaviysi yetib kelgan"ligini ta'kidlab o'tadi [Бертельс, 1965: 27.]. Ozarbayjon olimi Tohir Ahmad o'g'li Muharramov 1998-yili shoirning ikki dostonı – "Minhoj ul-abror" va "Riyozi ul-oshiqin" dostonlarining tanqidiy matnini nashr ettirdi.

Jamoliy hamda Ashraf Marog'iy "Xamsa"larining umumiy xususiyatlari – Nizomiy va Amir Xusrav dostonlaridagi an'anaviy obrazlardan imkoni boricha chekinish holati kuzatilganidadir. Masalan, Jamoliy "Xusrav va Shirin" dostoniga tatabbu' tariqasida yozilgan dostonida Mehr va Nigor ismli yangi obrazlarnı taqdim qiladi. Arab ishqnomalari asosida yaratilgan Layli va Majnun dostonlariga javoban esa Mahzun va Mahbub timsollarini yaratgan. Ashraf esa dostonlarini boshqacha nomlaydi: "Riyozi ul-oshiqin" va "Ishqnama" nomi ostida yangi obrazlar, yangi talqınlar yaratishga harakat qiladi. Bu esa, temuriylar davridagi xamsanavislikning yangi qirrası sifatida baholanishiga asos bo'ladi.

Xamsanavislik an'anasining navbatdagi munosib davomchilari Alisher Navoiy va Abdurahmon Jomiy "Xamsa"lari haqida boshqa maqolalarimizda batafsilroq to'xtalganmiz.

Tazkiralarda Abdurahmon Jomiyning jiyani sifatida tilga olingan ijodkor Abdulloh Hotifiy 1445/50-1521-yillarda yashagan bo'lib, "Xamsa"ning ayrim dostonlarigagina javob yozgan. Uning **"Layli va Majnun"**, **"Shirin va Xusrav"** (1490), **"Haft manzar"**, **"Temurnoma"** ("Iskandarnoma" vaznida bitilgan bu doston Amir Temurning zafarli yurishlariga bag'ishlangan) dostonlarigagina ma'lum. Mazkur doston 4500 baytdan iborat bo'lib, 1869-yili Lakhnavda litografik usulda nashr etilgan. Hotifiy dostonlari orasida an'anaviy birinchi dostonlarga, ya'ni "Maxzan ul-asror"ga javob tarzida yozilgan doston uchramaydi. Buning o'rniga u Shoh Ismoil Safaviyning faoliyatiga bag'ishlangan "Shohnoma" (manbalarda "Ismoilnoma", "Shohnomai Hotifiy", "Futuhoti xoniy" nomlari bilan ham eslanadi)ni yaratishga harakat qildi. Ismoil Safaviy topshirig'i bilan yozilishi boshlangan ushbu doston oxiriga yetmay qoladi. Ming bayt atrofida bo'lgan mazkur dostonning qo'lyozmalari O'zFA Abu Rayhon nomidagi Sharqshunoslik instituti Qo'lyozmalar

fondi, Eron Islom Respublikasining Milliy kutubxonasi, Rossiyaning Saltikov-Shedrin nomidagi kutubxona hamda Turkiyadagi Rog'ibposho kutubxonasi fondida saqlanadi. Hotifiy dostonlaridan tojik olimi S.Asadullaev "Layli va Majnun" hamda "Shirin va Xusrav" dostonlarining tanqidiy matnini Moskvada nashr ettirgan. "Shirin va Xusrav" hamda "Haft manzar"ning ommaviy nashrlari Jobulqo Dodalishoev tahriri ostida Dushanbeda nashr etilgan. Tugallanmagan "Shohnomayi Hotifiy" esa Eron Islom Respublikasida Saidali Oli Dovud tomonidan chop ettirildi.

"Xamsa"ning ayrim dostonlariga javob yozgan, xamsachilikda muayyan iz qoldirgan shoirlardan yana biri Kotibiy Tursheziydir. Bu ijodkor haqida Navoiyning "Majolis un-nafois" [Навоий, 1363: 560] asarida ham batafsilroq ma'lumot keltiriladi. Kotibiy 10 ga yaqin masnaviy-dostonlar muallifi, ulardan faqat uchtasi **"Gulshani abror"** ("Yaxshi kishilarning gulshani"), **"Layli va Majnun"**, **"Bahrom va Gulandom"** "Xamsa" dostonlariga tatabbu' tarzida vujudga kelgan.

Tojik adabiyotshunosi A'loxon Afsahzodning fikriga ko'ra, Kotibiy "Layli va Majnun" degan doston yozmagan: "Kotibiy umrining oxirida "Xamsa" yozishni niyat qildi, ammo faqat Nizomiyning "Maxzan ul-asror" dostoniga javob tariqasida "Gulshani abror" dostonini yozishga ulgurdi. Ajal Kotibiyga "Xamsa"ning boshqa dostonlariga javob yozishga imkon qoldirmadi. Boshqacha qilib aytganda, Kotibiy hech qachon "Layli va Majnun" degan doston yozmagan." Afsahzodning fikriga ko'ra, bunday g'alat fikrning shakllanishiga B.Dorn nomidagi Peterburg ommaviy kutubxonasining katalogida Nizomiy Ganjaviyning "Layli va Majnun" dostoni xato tarzda Kotibiyga mansub deb ko'rsatilgani sabab bo'lgan. Shundan kelib chiqib, qator tadqiqotlarda Kotibiy "Layli va Majnun" dostonining muallifi sifatida tanishtirilgan [Афсаҳзод А. 1989: 183].

Zabehullo Safo o'zining "Eron adabiyoti tarixi" kitobida faqat "Gulshani abror" dostonini Nizomiy "Xamsa"siga javob tariqasida yozilganini qayd qiladi, ammo "Bahrom va Gulandom" haqida fikr bildirmaydi. Shuni hisobga olgan holda, kelgusi tadqiqotlarda Kotibiyni "Xamsa"ning ayrim dostonlariga javob yozgan shoirlar safida bo'lish-bo'lmasligini yana bir bor ko'rib chiqish lozim bo'ladi.

Xamsanavislikka munosib hissa qo'shgan shoirlardan biri asli o'zbek bo'lgan forsiynavis shoir, Alisher Navoiyning kenja shogirdlaridan hisoblangan Hiloliy Astarobodiy **"Sifot ul-oshiqin"** ("Maxzan ul-asror"ga javob), **"Layli va Majnun"** kabi dostonlari bilan beshlikning ayrim dostonlarigagina javob yozgan xalaflardan hisoblanadi. Hiloliy XV asrning 70-yillarida tug'ilgan bo'lib, kuchli quvvai hofizasi va yuksak shoirlik salohiyati bilan tezda Navoiyning nazariga tushgan. Uning "Xamsatayn"ni to'liq yoddan bilishi Navoiy va Bobur tomonidan alohida ta'kidlangan.

Bundan tashqari, Hiloliyning "Shoh va Darvesh" nomli dostoni ham mavjud, ammo bu doston xamsachilik an'anasidagi masnaviylar sirasiga kirmaydi [Айһӣ, 2005: 112.].

Shahobiddin Jomiy ham xamsachilik ana'anasining davomchilaridan hisoblanadi. Xondamirning "Makorim ul-axloq" asarida berilishicha, Shahobiddin Jomiy Alisher Navoiy maslahatiga binoan "Layli va Majnun" va "Xusrav va Shirin" dostonlarini yozgan. Shahobiddin Jomiyning ikki dostoni bizgacha yetib kelmagan.

Bitta dostonga javob sifatida yozilgan 10 ta doston mualliflarini "Maxzan ul-asror" va "Layli va Majnun" yo'nalishida yozilgan ikki guruhga ajratish mumkin:

№	"Maxzan ul-asror" yo'nalishida	"Layli va Majnun" yo'nalishida
1.	Osafiy Hiraviy	Shayxim Suhayliy
2.	Nargisiy	Ali Ohiy
3.	G'iyosiddin Sabzavoriy	Xoja Imod Loriy
4.	Fosih Rumiy	Xoja Hasan Xizrshoh
5.	Sayyid Qosimiy	Zova Qozisi

Ko'rinib turibdiki, Nizomiy beshligida nisbatan ko'p javob yozilgan doston uning "Maxzan ul-asror"i hisoblanadi. Negaki, bu dostonning mavzusi irfoni-didaktik bo'lgani barobarida, ijodkorning tafakkur dahosi, keng dunyoqarashi, falsafiy-irfoni maslagining mahsuli bo'lishi lozim. Boshqacha qilib aytganda, bu dostonga javob yozish uchun shoirlik iste'dodi barobarida mutafakkirlik salohiyati ham talab qilinadi. Tuyg'ularning she'riy ifodasiga ixtisoslashgan ijodkorlar

tafakkur she'riyatining nodir namunasi bo'lgan ushbu dostonga hamma vaqt ham o'zlarida yetarlicha qudrat topolmaganliklari sababli, mazkur dostonga yozilgan javobiyalar nisbatan siyrakroq ko'zga tashlanadi.

Xamsachilik haqida so'z yuritilarkan, yevropalik olim Mark Toutantning quyidagi fikrlariga e'tibor qaratish joiz: "Navoiy "Xamsa" dostonini turkiy tilda yaratib, bir jihatdan, insonparvarlik va jo'mardlik g'oyalarini temuriylar davri turkiyzabon aholisi o'rtasida ommalashtirishni, ikkinchi jihatdan, mazkur asar vositasida o'zbek adabiy tilining o'ziga xos sifatini namoyish etish va shu asosda uni takomillashtirishni maqsad qilgan. Hirotida saroy ahli zullisonayn bo'lgan, demakki, "Xiradnomai Iskandariy" ham, "Saddi Iskandariy" ham sulton Husayn Boyqaroga bag'ishlangan va uni yaxshi, savob ishlarga undagan. Shu bilan birga, Navoiy asari sultonga ko'proq ta'sir ko'rsatgan, degan xulosaga kelishimiz uchun asoslar mavjud. Chunki fors tili o'sha davr she'riyatining asosiy tili bo'lganligiga qaramay, Husayn Boyqaro ham turkiy tilda "Husayniy" taxallusi bilan she'rlar bitgan. Navoiy shaxsiyati va ijodi Boyqaro saroyida turkiy madaniyatning yuksalishida katta ahamiyat kasb etgan va sulton buning uchun Navoiydan minnatdor bo'lgan"[Toutant M., 2017.].

Temuriylar davrida to'liq "Xamsa" yaratganlarning uchtasida birinchi doston abrorlar konsepsiyasi asosida yaratilganini alohida qayd qilish lozim. Jamoliy ham, Ashraf va Navoiy ham o'zlarining ilk dostonlarini abrorlar haqida yozganlarini shunchaki tasodif deb bo'lmaydi. Jomiy "Xamsa"sida esa, abrorlik masalasi birinchi doston – "Tuhfat ul-Ahror"da emas, balki bizning tadqiqotimiz obyekti bo'lgan "Subhat ul-abror" dostonida talqin qilingan. Shu bois, abrorlik maslagi, uning tarixi va genezisi haqida aniqroq tasavvur hosil qilish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Навоий, Амир Алишер. Маҷолис ун-нафоис. Тарҷумаи Фахрӣ Хиравӣ ва Ҳакимшоҳ Муҳаммади Қазвинӣ. Техрон, 1363. –Б.560
2. Афсаҳзод А. Чомӣ – адиб ва мутафаккир. Душанбе: Адиб, 1989. – Б. 183.
3. Айнӣ К. Бист гуфтор аз маънавият. – Душанбе: Адиб, 2005. – Б. 112.
4. Алиев Г. Темы и сюжеты Низами в литературах народов Востока. – Москва: Наука, 1982.
5. Бертельс Э. Навои и Джами. – М.: Наука, 1965. – С. 27.
6. Toutant M. Un empire de mots. Pouvoir, culture et soufisme à l'époque des derniers Timourides au miroir de la Khamsa de Mīr 'Alī Shīr Nawā'ī. Leuven: Peeters, 2017.
7. Сирождидинов Ш., Юсупова Д., Давлатов О. Навоийшунослик. Дарслик. – Т.: Тамаддун, 2018. – Б. 54-101.

ALISHER NAVOIY XALQARO JURNALI

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ АЛИШЕР НАВОИЙ
INTERNATIONAL JOURNAL ALISHER NAVOIY

“ALISHER NAVOIY” XALQARO JURNALINING AXBOROT XATI

“Alisher Navoiy” xalqaro jurnali O‘zbekiston Respublikasi OAK ro‘yxatiga kiritilgan. Shuningdek, Crossref.org tizimiga ham kiritiladi hamda har bir maqolaga DOI raqami beriladi.

MAQOLALARGA QO‘YILADIGAN TALABLAR:

- Maqola 10-15 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- maqolalar o‘zbek, turk, tojik, rus, ingliz, fransuz tillarida qabul qilinadi;
- maqolaning tarkibiy tuzilishi IMRAD formatida rasmiylashtirilishi kerak;
- maqola Times News Roman shriftida, 12 kattalikda, 1 intervalda tayyorlanadi;
- havola(snokalar)lar katta qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi [Mo‘minov 2020: 25] shaklida keltiriladi;
- maqola tomonlari chap: 2 sm, o‘ng: 2 sm, yuqori va quyi: 2 sm;
- maqolalar plagiatga qarshi tekshiriladi;
- jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Tel.: +99891 527 68 22
Telegram ID: +998915276822
E-mail: alishernavoiy2020@mail.ru

ИНФОРМАЦИОННОЕ ПИСЬМО МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА “АЛИШЕР НАВОИЙ”

Международный журнал “Алишер Навои” включен в список ВАК Республики Узбекистан. Он также будет включен в систему Crossref.org, и каждой статье будет присвоен номер DOI.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ:

- Объем статьи: около 10-15 страниц;
- статьи принимаются на узбекском, турецком, таджикском, русском, английском и французском языках;
- структура статьи должна быть оформлена в формате IMRAD;
- шрифт текста – Times New Roman; размер – 12 пунктов; межстрочный интервал – 1;
- сноски приводятся в квадратных скобках с указанием фамилии автора – года издания – страницы [Мўминов 2020: 25];
- параметры страницы: слева 2 см, справа 2 см, сверху и снизу по 2 см;
- статьи проверяются на плагиат;
- в одном номере журнала публикуется только 1 статья автора.

НАШИ КОНТАКТЫ:

Тел.: +99891 527 68 22
Telegram ID: +998915276822
E-mail: alishernavoiy2020@mail.ru

“ALISHER NAVOI” INTERNATIONAL JOURNAL INFORMATION LETTER

“Alisher Navoi” International Journal is included in the list of HAC of the Republic of Uzbekistan. It will also be included in the Crossref.org system, and each article will be assigned a DOI number.

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

- The article should be presented in 10-15 pages;
- articles are accepted in Uzbek, Turkish, Tajik, Russian, English, French;
- the structure of the article should be in the IMRAD format.
- the article should be prepared in Times New Roman font, 12 sizes, 1 space;
- references are given in parentheses in the form of the author’s name – date of publication - page [Muminov 2020: 25];
- sides of the article left: 2 cm, right: 2 cm, top and bottom: 2 cm;
- articles will be checked against plagiarism.
- only 1 article by the author is published in 1 issue of the journal.

CONTACT ADDRESS:

Phone: +99891 527 68 22
Telegram ID: +998915276822
E-mail: alishernavoiy2020@mail.ru